
УДК 342.951:351.82

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Ковальова О. В.

Стаття присвячена дослідженню впливу гендерної політики держави на стан протидії торгівлі людьми. Доведено необхідність впровадження орієнтованого на права жертви підходу протидії торгівлі людьми. Особлива увага зосереджена на ідентифікації працівниками міліції жертв на різних етапах торгівлі

людьми. Підкреслено важливість взаємодії всіх суб'єктів протидії торгівлі людьми та наведені певні її форми.

Ключові слова: гендер; торгівля людьми; ідентифікація жертви; співробітники міліції, які працюють з населенням за місцем проживання; взаємодія.

© О.В. Ковальова, 2014

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

Статья посвящена исследованию влияния гендерной политики государства на состояние противодействия торговле людьми. Доказана необходимость внедрения ориентированного на права жертвы подхода противодействия торговле людьми. Особое внимание сосредоточено на идентификации работниками милиции жертв на различных этапах торговли людьми. Подчеркнута важность взаимодействия всех субъектов противодействия торговле людьми и приведены определенные ее формы.

Ключевые слова: гендер; торговля людьми; идентификация жертвы; сотрудники милиции, которые работают с населением по месту жительства; взаимодействие.

The article investigates the influence of the gender policy of the state on the state of the fight against human trafficking. The necessity of the introduction of rights-based approach of the victim to trafficking. Particular attention is focused on the identification of victims by police officers at the various stages of trafficking. Stressed the importance of the interaction of all stakeholders to combat human trafficking and provides some of its forms.

Keywords: gender; trafficking in persons; identification of the victim; police officers who work with community policing; interaction.

З-поміж усіх порушень прав людини, які привертають до себе увагу міжнародного співтовариства, торгівля людьми належить до найбільш болючих і ганебних явищ нашого часу. Це одна з найприбутковіших сфер протиправної діяльності у світі, адже є третім за величиною джерелом доходів організованої злочинності, поступаючись лише торгівлі наркотиками та зброєю. На відміну від торгівлі наркотиками і зброєю, торгівля жінками й дітьми є практично безкоштовною й, отже, надзвичайно прибутковою справою. Торгівля людьми пов'язана з такими процесами, як порушення прав людини, насильство в сім'ї, незаконна міграція, організована злочинність, примусова проституція, експлуатація праці, зубожіння, нерівні міжнародні економічні зв'язки, гендерна нерівність тощо. На міжнародному рівні визначено, що всі заходи або ініціативи проти торгівлі людьми повинні мати недискримінаційний характер, брати до уваги гендерну рівність [1].

Дослідження впливу гендерної політики держави на стан протидії торгівлі людьми і є метою статті.

Гендер є одним з визначальних факторів у торгівлі людьми. Так, жінки частіше, ніж чоловіки, стають жертвами торгівлі людьми з метою проституції та інших форм сексуальної експлуатації. Основним важелем у превалюванні торгівлі жінками є низький статус жінки, глибоко укорінені культурні упередження, які стоять на шляху реалізації її потенціалу, та нездатність держави гарантувати права жінок [2]. Однак важливо усвідомити, що торгівля людьми не повинна бути прирівняна лише до сексуальної експлуатації, інші форми примусової праці також заслуговують на увагу держави.

У багатьох країнах відсутнє законодавство, яке передбачає притягнення винних до відповідальності безпосередньо за правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, що призводить до ситуації, коли навіть найбільш очевидні випадки торгівлі людьми переслідуються відповідно до законів, які застосовуються до менш

серйозних правопорушень, наприклад проституції або сутенерства, і відповідно передбачають застосування менш тяжкого покарання. Проте навіть коли торгівля людьми визначається як злочин за законом, вона іноді обмежується метою сексуальної експлуатації й не поширюється на інші форми примусової праці. Такий підхід ототожнення торгівлі людьми з проституцією та сутенерством призводить до уникнення заслуженого покарання торговцями, а також до подальшої дискримінації щодо жінок-жертв торгівлі людьми. Адже працівники міліції, як і інші члени суспільства, відчувають вплив гендерних стереотипів на собі, і доволі часто ставляться до жінок-жертв торгівлі людьми як до повій. Слід розуміти, що сором у випадках сексуальної та трудової експлуатації є суттєвим механізмом контролю, наприклад, торгівцеві може погрожувати жертві, що розкриє сім'ї жертви інформацію про те, що вона займається проституцією. До речі, на сьогодні саме гендерні стереотипи є однією із суттєвих перешкод для вирішення проблеми торгівлі чоловіками. Оскільки торгівля людьми широко асоціюється з жінками та секс-бізнесом, чоловіки не бажають бути "частиною цієї історії". Жертви відчувають сором за те, що "є такими наївними та слабкими", або ж сподіваються, що їх втягнення в ситуацію торгівлі людьми є якимось непорозумінням і вони отримають заробітну платню, якщо виконають вимоги торговців.

Суттєвою проблемою в більшості країн, зокрема й в Україні, є те, що доволі часто з об'єктами торгівлі поводяться як із правопорушниками, а не жертвами. У країнах транзиту та призначення вони можуть бути притягнені до відповідальності, затримані чи депортовані у зв'язку з незаконною міграцією, відсутність дозволу на роботу чи участю в нелегальній праці. Після повернення до країни свого походження вони можуть бути притягнені до відповідальності за використання підроблених документів, нелегальний виїзд із держави або роботу в секс-індустрії. У всіх цих випадках їх криміналізація обмежує їм доступ до правосуддя й необхідних послуг та знижує вірогідність їх звернення до влади з приводу того, що вони стали жертвами торгівлі людьми, зменшує ймовірність того, що торговці людьми будуть притягнені до відповідальності. Отже, працюючи з жертвами торгівлі людьми, важливо уникати упередженого ставлення та роботи з ними в засуджуючій манері.

Багато держав роблять помилку, не розрізняючи торгівлю людьми, незаконне ввезення мігрантів та інші форми нелегальної міграції, і намагаючись зупинити торгівлю людьми шляхом введення суворих обмежень на міграцію та мобільність, особливо жінок. Розповсюдженим гендерним стереотипом, що впливає на реалізацію державної міграційної політики, є те, що жінки потребують постійного чоловічого чи державного захисту, зважаючи на що їм не можна надавати можливість вільної реалізації права на пересування або права на працю. Наприклад, деякі країни вимагають, щоб чоловік-член сім'ї (батько, чоловік, брат тощо) підписав заяву жінки на отримання паспорта або ж взагалі забороняють легальне вербування жінок для роботи за кордоном. Така державна політика, спрямована на захист жінок шляхом обмеження їх мобільності, призводить до посилення дискримінації за ознакою статі, підштовхує жінок на пошуки каналів незаконної міграції й робить їх набагато більш уразливими перед торговцями людьми. З іншого боку, звичайно, обмежувальна політика надає

додаткові "бізнес"-можливості для тих, хто надає легальні чи нелегальні послуги щодо організації поїздки, отримання документів, перетинання кордонів, пошуку роботи в країнах призначення. Обмежувальні режими міграції часто мають зворотний ефект ненавмисного заохочення торгівлі людьми, а також пособництва й підбурення торговців людьми [3].

На жаль, зазвичай стратегією уряду є протидія нелегальній міграції, організованій злочинності й проституції, тоді як потреба в програмах з профілактики та захисту прав жертв не отримує належної уваги. Цей вузький і багато в чому заснований на гендерних стереотипах підхід порушує основні права жертв торгівлі людьми та сприяє їй. У свою чергу, орієнтований на жертву підхід спрямований на розвиток довірчих відносин з жертвами торгівлі людьми, на спрямування їх до відповідних служб підтримки та надання інформації про їх права, адже деякі з них можуть навіть не усвідомлювати того, що їх права були порушені. Крім того, жертви торгівлі людьми не повинні зазнавати дискримінації.

Слід змінити світогляд працівників міліції щодо того, що торгівля людьми не повинна зводитись лише до проблем нелегальної міграції, громадського порядку чи організованої злочинності, насамперед це - порушення прав осіб, які стали об'єктами торгівлі. Порушення прав людини є одночасно причиною та наслідком торгівлі людьми.

Проблема торгівлі людьми є багатогранною й транснаціональною, вирішення якої потребує скоординованих дій правоохоронних органів і неурядових організацій, застосування спільних дій правоохоронних структур декількох країн, що вимагає високої кваліфікації виконавців. В Україні в системі органів внутрішніх справ створені спеціальні підрозділи, діяльність яких спрямована на протидію торгівлі людьми. Спеціалізовані підрозділи міліції зазвичай мають справу з торгівлею людьми як з формою організованої злочинності. Однак здійснюючи протидію організованій злочинності, не слід автоматично недооцінювати роль співробітників міліції, які співпрацюють з населенням за місцем проживання. На етапі виявлення потенційних жертв торгівлі людьми неабияку роль відіграють співробітники міліції, які працюють з населенням за місцем проживання (працівники патрульної служби, дільничні інспектори міліції тощо). Саме вони здатні попередити виникнення ситуації торгівлі людьми чи припинити її на ранній стадії за умови, що володіють достатніми знаннями й навиками розпізнавання ознак торгівлі людьми. Визнано, що своєчасне встановлення жертв має вирішальне значення для ефективної протидії торгівлі людьми, і що саме міліція відіграє в цьому важливу роль. Міліціонери щодня стикаються з різними правопорушеннями, однак вони повинні вміти визначити серед інших протиправних дій випадки, пов'язані з підозрою щодо торгівлі людьми. Навіть якщо вони не спеціалізуються у сфері торгівлі людьми, вони мають вміти розпізнавати найбільш важливі ознаки цього правопорушення, ідентифікувати жертв і перенаправляти їх у відповідні органи чи установи, а також передавати інформацію про цей випадок у спеціалізовані підрозділи органів внутрішніх справ, прокуратури, а також неурядовим організаціям, що займаються питаннями протидії торгівлі людьми [3].

Слід зазначити, що співробітники міліції переважно ознайомлені з основними ознаками трансграничної торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації.

Однак вони зазвичай мають обмежений досвід роботи з ідентифікації жертв торгівлі, які були піддані іншим формам експлуатації, зокрема домашньому рабству або примусовій праці в будівництві, сільському господарстві тощо. Слід звернути увагу на те, що міжнародне законодавство не вирізняє торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації та торгівлю людьми з іншою метою. Однак на практиці відчувається різниця в ставленні до ситуацій торгівлі людьми, не пов'язаних зі сексуальною експлуатацією. Індикатори інших форм торгівлі доволі часто не визначаються, не передаються й не відслідковуються.

Найбільш розповсюдженою та очевидною проблемою при ідентифікації жертв торгівлі людьми є латентність цього правопорушення. Так, у 2013 році Міністерством соціальної політики України було встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, лише 41 особі, серед яких 39 - громадяни України та 2 іноземці (громадяни Пакистану та Російської Федерації). Розподіл по виду експлуатації наступний: 19 випадків - трудова експлуатація, 9 випадків - сексуальна, 6 випадків - втягнення в жебрацтво, 3 випадки - змішана експлуатація, 3 випадки - вилучення органів, 1 випадок - продаж малолітньої дитини. Щодо країн призначення офіційна статистика свідчить про наступне: Україна - 16 випадків, Російська Федерація - 10 випадків, Турецька республіка - 4 випадки, Республіка Польща - 3 випадки, Республіка Молдова - 2 випадки, Республіка Азербайджан - 2 випадки, Ізраїль - 1 випадок, Республіка Сербія - 1 випадок, Грецька Республіка - 1 випадок, Федеративна Республіка Німеччина - 1 випадок [4].

Достатньо часто жертви торгівлі людьми виявляються під час розслідування інших правопорушень, таких як викрадення людей, проституція, насильство в сім'ї, вбивство, шахрайство, сутенерство, порушення трудового законодавства, жебрацтво, пограбування, незаконна трансплантація органів тощо. У випадках певних видів незаконної діяльності (жебрацтво, вуличні крадіжки з боку дітей, перенесення наркотичних засобів тощо) співробітники міліції повинні звернути увагу на те, чи був правопорушник вимушений вчинити протизаконні дії, а також ідентифікувати причини такої діяльності. До певних індикаторів, які міліція може зустріти в можливих жертв торгівлі людьми на цьому етапі є: неналежні умови життя; відсутність особистих документів; відсутність трудового договору або відсутність розуміння про суть підписаного контракту; відсутність доступу до медичної допомоги (у разі травми); неможливість використовувати зароблені гроші; обмежена свобода пересування; соціальна ізоляція; мовні бар'єри; ознаки фізичного насильства тощо.

Випадки торгівлі людьми з метою примусової праці складно ідентифікувати ще й тому, що працівники, яких експлуатують, часто з великим небажанням визнають себе жертвами. Вони можуть віддавати перевагу праці в поганих умовах поверненню до рідної країни. Співробітники міліції, які працюють з населенням за місцем проживання, мають знати, що під час їх першого контакту з жертвами торгівлі людьми жертви часто не бажають говорити взагалі, тому більше уваги слід приділяти місцезнаходженню та невербальним індикаторам. Слід звертати увагу на трудових мігрантів, які повертаються додому без грошей, з боргами, нервовими тощо. Крім того, для успішної протидії торгівлі людьми слід відмовитись від практики визнання жертвами

торгівлі людьми лише тих осіб, які хочуть повернутися на батьківщину, а тих, хто не хоче - нелегальними мігрантами.

Виявлення жертв торгівлі людьми є відносно новим завданням, особливо в таких сферах, як трудова експлуатація, домашня примусова праця, жебрацтво, примусовий шлюб тощо. Отже, необхідні подальші дослідження для розробки ефективних підходів і методів ідентифікації жертв, а також оновлення й адаптації навчальних програм. Співробітники міліції, які працюють з населенням за місцем проживання, повинні проходити базову підготовку з питань торгівлі людьми, зокрема щодо ідентифікації жертв. Під час навчання завжди слід підкреслювати, що безпека жертви є найвищим пріоритетом. Таке навчання має бути передбачено в навчальних програмах курсантів, що може забезпечити ознайомлення всіх співробітників міліції з ознаками цього правопорушення й особливостями ідентифікації жертв на різних етапах цього правопорушення. Так, попередній етап процесу торгівлі людьми включає в себе вербування та передачу [3].

Під час завербування торгівці обирають потенційних жертв і отримують доступ до них з метою заманювання їх у свою схему торгівлі. Термін "вербування" розуміється в широкому сенсі й опирається на той факт, що жертви, як правило, наймаються для виконання звичайної роботи, а опиняються в умовах експлуатації. Правильно реалізована концепція роботи міліції з населенням за місцем проживання, яка містить ефективний обмін інформацією, може допомогти виявити й припинити випадки торгівлі людьми на ранніх стадіях. Саме члени тієї чи іншої громади, як правило, підмічають підозрілу діяльність щодо вербування осіб з обіцянкою робочих місць, шлюби з іноземцями, а також шлюби дітей. Не зважаючи на те, що торгівля людьми на етапі вербування й передачі ще не є завершеним правопорушенням, особи, завербовані торгівцями за допомогою різних засобів обману, примусу чи зловживання, вже є жертвами, і з ними слід поводитись відповідним чином.

Працівники ОВС з метою ідентифікації жертв торгівлі людьми можуть використовувати наступні методи: спостереження; патрулювання; збір інформації в громадян; участь у суспільних кампаніях; ведення бази даних неповнолітніх жертв торгівлі людьми; вивчення патрульних звітів; відвідання проблемних сімей; ведення баз даних сімей, в яких є діти, які вчинили правопорушення, втікали з дому тощо; моніторинг проблемних сімей разом із соціальними працівниками; співробітництво з установами соціального обслуговування; виявлення зниклих дітей; підтримання контакту з батьками та батьківськими радами тощо.

Співробітники міліції, які працюють з населенням за місцем проживання, повинні звертати увагу на людей у складних соціальних чи економічних умовах та, за потреби, надавати цю інформацію в соціальні служби. Складні сімейні обставини - зокрема насильство в сім'ї, алкоголізм, насильство над дітьми та бездоглядність, інцест, сімейний розлад і розпад сім'ї, смерть батьків чи опікунів - можуть штовхати жінок до того, щоб піти з дому, що робить їх більш уразливими для торговців людьми. У країнах, де розповсюджені гендерні стереотипи й жінки мають низький соціальний статус, вони з більшою вірогідністю можуть стати жертвами торгівлі людьми.

Одним з основних напрямів як державної гендерної

політики, так і політики у сфері протидії торгівлі людьми має бути протидія дискримінації у сфері працевлаштування. Оголошення про вакансії, де вказана бажана стать кандидатів, постійно з'являється в українських газетах, журналах і на сайтах Інтернету. Вимоги до віку та зовнішності усувають багато жінок від посад, на які вони повністю підходять з точки зору професійних вимог. Більшість оголошень, за якими шукають саме жінок, - це вакансії у сфері надання послуг, такі, як офіціантки й хатні робітниці, а також мало оплачувана та підпорядкована робота за фахом - секретарки або бухгалтерки.

Офіційні та неофіційні шлюбні агентства також заслуговують на пильну увагу співробітників міліції, що працюють з населенням за місцем проживання. Гендер і расистські стереотипи (наприклад, що азіатські жінки є покірними, а російські жінки - красивими й сексуальними) породили іншу форму торгівлі - систему "замовлення нареченої поштою". Шлюбні агентства надають каталоги з фотографіями й анкетами жінок, яких заманили перспективою вступу до шлюбу з іноземцем і проживання в іншій державі. Існує безліч випадків, коли жінки переписуються по Інтернету з чоловіками, які обрали їх із цих каталогів, мігрують у пошуках "кохання" і в кінцевому підсумку стають домашніми або сексуальними рабнями для своїх чоловіків.

Крім того, спостерігається кореляція між торгівлею людьми та низьким рівнем освіти. Батьки часто не вкладають кошти в освіту дівчат, але недолік освіти й навичок значно посилює вразливість жінок, тому що вони мають обмежені можливості для самостійного заробляння грошей і обмежений доступ до інформації. У своїх країнах, а також у країнах призначення, єдиними робочими місцями, доступними для жінок з недостатнім рівнем освіти або без освіти є ті стереотипні місця в якості "жіночої роботи", які є найменш оплачуваними й найбільш уразливими до експлуатації та насильства. Неписьменні або напівписьменні жінки й дівчата також особливо вразливі, бо вони не мають доступу до достовірної інформації про ринок праці та можливості працевлаштування, про міграційні процеси та канали вербування, і не знають, як зв'язатися й користуватися відповідними підтримуючими інститутами й структурами, такими як державні служби зайнятості.

Все зазначене доводить важливість ефективної реалізації гендерної політики як одного з напрямів профілактики торгівлі людьми.

Безпосередньо етап експлуатації жертви розпочинається з моменту прибуття до пункту призначення. До форм експлуатації відносяться: сексуальна експлуатація, насильницька або примусова праця, рабство, вилучення органів, примусовий шлюб, насильницьке або примусове жебрацтво, використання у військовому конфлікті, використання жінок в якості сурогатних матерів, примусова вагітність, незаконне проведення біомедичних досліджень на людині.

Випадки тієї чи іншої експлуатації співробітники міліції можуть виявити шляхом використання права доступу до місця можливої експлуатації. Якщо власник або адміністрація підприємства намагаються обмежити доступ міліції до певного місця, це може свідчити про наявність експлуатації. До місць високого рівня ризику належать готелі, будівельні майданчики, сільськогосподарські підприємства, небезпечні виробництва (металообробка). Експлуатація також може мати місце в приватних оселях

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

у вигляді примусової праці. Такі випадки зазвичай складно виявити, тому що міліція не має доступу до приватних будинків без поважної причини.

Слід пам'ятати, що успішність виконання завдань щодо протидії торгівлі людьми залежить від багатьох обставин, особливого значення серед яких набуває організація належної взаємодії всіх суб'єктів протидії торгівлі людьми.

З цією метою доцільно проводити спільні наради працівників міліції, які працюють з населенням за місцем проживання, і працівників спеціальних підрозділів з протидії торгівлі людьми для обговорення шляхів співробітництва (наприклад, обмін інформацією, документування правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, тощо). Крім того, для своєчасного виявлення можливих жертв слід підвищувати рівень інформування та забезпечити проведення регулярної підготовки всіх учасників, які можуть вступати в контакт з об'єктами торгівлі людьми (співробітники міграційних служб, працівники сфери охорони здоров'я, інспектори з охорони праці, неурядові організації, журналісти, керівники шкіл тощо). Спільні заходи з підготовки кадрів для мультидисциплінарних цільових груп уявляють особливу цінність. Крім навчальної користі, вони посилюють дух співробітництва й сприяють довірі між міліцією та громадянським суспільством.

Особливе значення для профілактики торгівлі людьми має широка інформаційна кампанія, зокрема, контактні телефони представництв, відомств, гарячої лінії з питань протидії торгівлі людьми мають бути розміщені на стенді в кожній сільській раді, школі, місцях відпочинку тощо. І, звичайно, систематично ця інформація повинна висвітлюватись засобами масової інформації.

У процесі розробки, реалізації, моніторингу та оцінки законодавства, політики й програм з протидії торгівлі людьми, обов'язково мають бути враховані гендерні аспекти. Держави повинні прийняти й забезпечити виконання відповідного антидискримінаційного законодавства, надаючи громадянам ефективні засоби правового захисту від усіх форм дискримінації у сфері зайнятості, включаючи дискримінацію щодо доступу до зайнятості та професійної підготовки, призначення заробітної плати або припинення трудових відносин. Слід вжити заходів для забезпечення того, щоб жінки не маргіналізувалися

в низькооплачуваних небезпечних секторах зайнятості, стаючи потенційними жертвами торгівлі людьми. Це може бути досягнуто, наприклад, шляхом здійснення позитивних дій, включаючи системи втратування, сприяння професійній підготовці жінок у нетрадиційних сферах зайнятості, а також включення гендерних аспектів освіти в шкільні програми. Крім того, держави мають вживати заходів для сприяння забезпеченню рівного розподілу сімейних обов'язків між жінками й чоловіками, забезпечити застосування працівниками ОВС під час протидії торгівлі людьми орієнтованого на жертву підходу тощо. Отже, ефективність протидії торгівлі людьми безпосередньо залежить від ефективності реалізації гендерної політики.

Література

1. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005. - [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_858.
2. ПРООН Команда регіональної програми по ВІЧ і програми розвитку "Сумеречная зона" // Журнал для Азиатско-Тихоокеанского региона "Ты и СПИД, ВІЧ и развитие". - Том 2. - Вып. 1. - 2003. - С. 1-4.
3. Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв. Подход полиции, исполняющей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства. - Серия публикаций ОСВПД. - Том 10. - [Електронний ресурс]: <http://www.osce.org/ru/secretariat/109945?download=true>.
4. Звіт про діяльність відділу протидії торгівлі людьми Департаменту гендерної політики та оздоровлення дітей Міністерства соціальної політики України за 2013 рік. - [Електронний ресурс]: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=63DEB0350260DA7865A46BA9AFD1CDB9.app1?art_id=157568&cat_id=160722.

*Ковальова О.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
ОДУВС
Надійшла до редакції: 14.09.2014*